

СКОВОРОДИНІВСЬКІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ**ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА**

У статті досліджуються філософські сковородинівські мотиви у прозових творах Валерія Шевчука. Художня манера Валерія Шевчука – неоднозначне, цікаве й складне явище. Її не можна означити одним терміном, вписати в ті чи інші рамки. Специфіку світогляду Валерія Шевчука, що безпосередньо відбивається у творах митця, визначають ідеї екзистенціалізму, філософія Г.Сковороди, естетика українського бароко. Увага письменника приверталась до універсальних аспектів буття, світобудови. Філософська наповненість його текстів передається не через ліричні відступи, а через вчинки і роздуми персонажів. Твори Валерія Шевчука пройняті шуканнями індивідуальної й колективної гармонії життя.

Ключові слова: *філософський, сковородинівський, мотив, проза, твір, письменник, світогляд, буття, явище, герой.*

В статье исследуются философские сковородиновские мотивы в прозаических произведениях Валерия Шевчука. Художественная манера Валерия Шевчука - неоднозначное, интересное и сложное явление. Её не возможно обозначить одним термином, вписать в те или иные рамки. Специфику мировоззрения Валерия Шевчука, которая непосредственно отражается в произведениях художника, определяют идеи экзистенциализма, философия Сковороды, эстетика украинского барокко. Внимание писателя концентрировалось на универсальных аспектах бытия, мироздания. Философская наполненность его текстов передается не через лирические отступления, а через поступки и размышления персонажей.

Произведения Валерия Шевчука проникнуты поисками индивидуальной и коллективной гармонии жизни.

Ключевые слова: философский, сквородиновский, мотив, проза, произведение, писатель, мировоззрение, бытие, явление, герой.

The article deals with the philosophical skovoroda's motives in the prose works of Valeriy Shevchuk. Valery Shevchuk's artistic style is ambiguous, interesting and complex phenomenon. It can not be defined by one term, it is written in one or another framework. Specificity of Valery Shevchuk's worldview, which is reflected directly in the works of the artist, define the ideas of existentialism, the philosophy of G. Skovoroda, the aesthetics of the Ukrainian Baroque. The attention of the writer was drawn to the universal aspects of being, the universe. The philosophical content of his texts is transmitted not through lyric indents, but through actions and reflections of the characters. Valery Shevchuk's works are imbued with the search for individual and collective harmony of life.

Keywords: philosophical, skovorodinovsky, motive, prose, essay, writer, worldview, being, phenomenon, hero.

Постановка проблеми. Визначальна роль у розширенні тематичної та жанрово-стильової палітри сучасної української прози належить зростанню філософсько-інтелектуального потенціалу літератури, який не мислиться без оригінальної постаті Валерія Шевчука – одного з найцікавіших письменників сучасності. Це творець нового для української літератури типу роману – роману філософського насичення, який органічно синтезує філософські віяння (зокрема сквородинські) і глибинні пласти українського фольклору та міфології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема філософських сквородинівських мотивів є досить важливою у прозовому доробку В. Шевчука. Дослідженням творчості письменника займалися багато

науковців. Так, Н. Беляєва звертала увагу на історичну прозу В. Шевчука в інтелектуальному аспекті [1], Н. Євхан аналізує фольклорно-міфологічні моделі у прозових творах митця [2], М. Рябчук досліджує проблему життєвого вибору, самопізнання й самовизначення героїв [4], Л. Тарнашинська розглядає постать В. Шевчука на тлі західноєвропейської літератури [6].

Мета статті полягає у дослідженні філософських сковородинівських мотивів у прозовій спадщині В. Шевчука.

Виклад основного матеріалу. Художня манера Валерія Шевчука – неоднозначне, цікаве й складне явище. Її не можна означити одним терміном, вписати в ті чи інші рамки. Специфіку світогляду Валерія Шевчука, що безпосередньо відбивається у творах митця, визначають ідеї екзистенціалізму, філософія Г.Сковороди, естетика українського бароко. Світоглядні принципи, цінності, знання і досвід втілюються у системотворчих явищах поезики письменника.

В. Шевчук неодноразово звертався у своїй творчості до образу українського філософа Г. Сковороди. Після виходу у кінці шістдесятих роману «Григорій Сковорода», який став значною подією в українській літературі завдяки якісно новому освоєнню образу, «глибинному алегоричному сенсу» твору [3; с. 25], автор здійснив ще кілька спроб використання освоєного ним історичного матеріалу. Так, у книзі «Під вічним небом» у межах висвітлення життєдіяльності та духовного внеску у скарбницю людської мудрості таких персоналій, як Сократ (розділ «Навчитель істини»), Григорій Сковорода («Осяяння») та Махатма Ганді («Велика душа»), автор намагався підкреслити загальнолюдську гуманістичну спрямованість ідей українського філософа, їх місце в розвитку світової філософської думки. Здобутком твору є трактовка духовної спадщини Сковороди як закономірного вияву національного культурного прогресу нашого народу. Також В. Шевчук наголошує на тому, що як творчість, так і життя митця пройшли під знаком гуманізму,

народолюбства. У порівнянні з романом ця повість становить менший інтерес з позицій новизни у трактовці постаті мислителя, оскільки має швидше «культурологічний, параметрований потребою введення духовно-філософського надбання України в загальносвітовий контекст» сенс [3; с. 25].

Подальшим кроком в освоєнні цього матеріалу В.Шевчуком стала стаття «Григорій Сковорода – людина, мислитель, митець». Цей популяризаторський твір мав публіцистичний характер і не претендував на всебічне висвітлення життєвого й творчого шляху філософа, глибоку трактовку його спадщини. Загальними штрихами автор окреслив місце й значення Сковороди для української культури, пояснив причини його популярності серед сучасників – письменників, дослідників, читачів, актуальність його вчення: «він зумів сказати щось вічно цікаве, сокровенне, те що залишається в міжчассі, не старіючи й не бліднучи» [7; с. 209]. Об'єктом уваги В. Шевчука стали також культурний розвиток України (творчість мандрованих дяків, просвітницькі віяння у колі тогочасної інтелігенції), суспільні умови: «над селянами зависла, а тоді й затяглася петля кріпаччини», «зникає, власне знищується, постійний і надійний притулок вільнолюбства – Запорозька Січ», «йде масове зубожіння народу» [7; с. 215]. Заслуговує на увагу цікава гіпотеза автора про створений Григорієм Сковородою курс вивчення поезії, що, як відомо, став причиною суперечок між ним і переяславським єпископом Никодимом Сребницьким. Оскільки текст поетики до нас не дійшов, В.Шевчук висловлює думку, що причиною конфлікту був не стільки зміст, скільки новаторська її форма. Автор вважає, що нею була збірка «Сад божественних пісень», яка є ніби своєрідним «зведенням всіх основних поетичних розмірів українського бароко» [7, с. 212]. Тому обурення єпископа було зумовлено тим, що Сковорода відмовився від написання традиційного курсу поетики, подавши замість нього систему практичних вправ. Автор аналізує мотиви декількох пісень збірки, виділяючи в них відбиття філософських концепцій мислителя, наводить стислий виклад життєвих і творчих принципів Григорія Сковороди.

Роман В. Шевчука «Три листки за вікном» був написаний на конкретному історичному матеріалі. Основною рисою його є філософічність, в якій відгукуються сковородинівські мотиви. Перед нами історичний триптих, монументальний і за обсягом твір, що складається з трьох повістей із трьома головними героями, які виражають передусім своїм способом мислення і світорозуміння, а також своєю соціальною позицією певні, хай не зажди типові, але характерні риси психології і суспільної поведінки людини трьох епох: XVII, XVIII, XIX століть України [8; с. 58]. В. Шевчук художньо досліджує «українську душу» в розрізі трьох історичних епох: бароко, просвітництва, пізнього романтизму. Ця «українська душа» в пошуках відповідей на вічні питання про сенс буття на землі проходить своєрідну еволюцію.

Три герої-оповідачі (вони ж історичні постаті) Ілля Турчиновський, випускник Києво-Могилянської академії, його онук Петро Турчиновський, випускник філософського факультету Київського університету та Кириак Сатановський (також випускник університету) прагнуть з'ясувати, що є добро, а що є зло. Кожен із них по-своєму це робить, але в цьому пізнанні вони мовби переймають естафету один від одного.

Вирушає в життєві мандри непогрішний тілом і помислами Ілля Турчиновський (повість «Ілля Турчиновський»), вирушає з надією «обійняти світ душею», добром поборювати зло і таким чином пізнати сенс буття. Але довколишньому світові несприйнятлива його янгольська чистота, він почувається в ньому заблуканим і розполовиненим, так і не сягнувши довгожданої істини.

Перша частина триптиха – повість «Ілля Турчиновський» – це історія своєрідного шукача істини тієї далекої пори, якому символи ставали ключами до відкриття суті людського буття. Слід звернути увагу і на те, що автор здійснив «вкраплення» в твір притч «Мудрості предвічної» про Розум, Волю, Гординю, Неспокій, Заздрість, Отару, Повстримність. В основу сюжету повісті покладено мотив мандрів. Іскра самопізнання, вогонь

пошуків істини запалили спраглу на осягнення нового душу Іллі Турчиновського, і він, прив'язавши до плеса книги та взявши торбину з харчем у руку, пішов у незнайомий, новий, тривожний світ.

Своєрідність повісті «Ілля Турчиновський» в тому, що тодішня соціально-політична атмосфера, відчуття втрати гармонії і нестабільності світу, «прояснення» пристрастей і тривожних предчуттів виражено через внутрішній світ героя, тобто велика історія подається автором через конкретні житейські історії.

Валерій Шевчук через художні образи й характери подав еволюцію світосприйняття і світобачення людини доби пізнього середньовіччя на Україні, «перевів» нащадків Іллі Турчиновського через епоху Просвітництва до XIX століття, яке в соціально-політичному плані набуло потворних рис самодержавного бюрократизму.

Пошуками істини в собі й у світі стривожив своє буття і внук Іллі Турчиновського – Петро, котрий діє у другій частині триптиха – в повісті «Петро утеклий». Його бунт проти чужого, жорстокого світу стихійний, його опозиція до нього і до того зла, що зараз бенкетує, стійка, несхитна. Сили душевні Петро черпає з самої природи життя на землі.

У третій частині триптиха Валерія Шевчука («Ліс людей, або «Чорна книга» Киріяка Автомоновича Сатановського») діє праправнук Петра Турчиновського, випускник філософського факультету Киріак Автомонович Сатановський. Вірніше, не стільки діє, як спостерігає, зловтішаючись з виявів людської підлості, жорстокості, байдужості. Учитель гімназії у Житомирі Сатановський веде своєрідний реєстр різноманітних подій і людських доль. Його світовідчуження засноване на спогляданні і засудженні подій, вчинків і помислів людей. Себе ж ніби підносить над цим жорстоким, часто абсурдним світом, не усвідомлюючи зла в самому собі, навіть не намагаючись його глибоко пізнати. Однак вийти йому з «лісу людей» так і не вдається.

Для автора «Лісу людей» важливо було дослідити таку ж складну, якою вона була й для героїв попередніх повістей роману-триптиха, дилему добра і

зла, але, зрозуміло, в іншому соціально-політичному й морально-психологічному вираженні. Так, Валерій Шевчук виходив із узагальнення Григорія Сковороди: «Ніхто не може вбити в собі зло, коли не тямить спершу, що таке те зло, а що добро. А не визнавши сього у себе, як можна взнати і вигнати його в інших» [5; с. 285].

Коли попередні герої роману-триптиха за вихідну іпостать у пізнанні добра і зла брали добро і ним передусім керувалися в своїй поведінці і в осмисленні людських вчинків, то Кириак Сатанович за основу досягнення людини і світу бере зло. Він не пізнає зло в собі, а намагається відшукати його в інших, перебуваючи в переконанні, що людина підла, дворучна. Він навіть намагається вийти з «лісу людей», судити, а не бути судимим. Зло безплідне й мертве, бо тільки в любові народжується людина. У «Лісі людей» горе самотнім, одірваним – саме в такі дерева влучає блискавка.

Висновки. Таким чином, майже вся творчість В. Шевчука пройнята філософськими сковородинівськими мотивами. Увага письменника приверталась до універсальних аспектів буття, світобудови. Філософська наповненість його текстів передається не через ліричні відступи, а через вчинки і роздуми персонажів. Взагалі вся проза В. Шевчука носить сповідальний характер, центральними персонажами його творів стали книжники, які прагнуть лишити заповідь нащадкам. Його твори пройняті шуканнями індивідуальної й колективної гармонії життя. У них В. Шевчук проявляє себе передусім як філософ, мислитель і лише потім белетрист; уся його проза, по суті, про пошук сенсу життя, про досягання душевної гармонії, життєвої рівноваги в хисткому й незатишному, а втім, прекрасному світі.

Список використаних джерел

1. Беляєва Н. Історична проза В. Шевчука в інтелектуальному аспекті. *Слово і час*. 2001. №4. С. 8 – 12.

2. Євхан Н. Фольклорно-міфологічні моделі у прозі В.Шевчука. *Слово і час*. 2003. №5. С. 70 – 76.
3. Пінчук Т.С. Григорій Сковорода і наш час. Луганськ, 1996. 73с.
4. Рябчук М. Поле пристрастей людських: (Штрихи до портрету письменника В.Шевчука). *Українська мова і література в школі*. 1984. №6. С. 27 – 33.
5. Сковорода Г. Повне зібрання творів у двох томах. Київ, 1983. Т. 2. С. 365
6. Тарнашинська Я. Художня галактика Валерія Шевчука: Постать сучасного українського письменника на тлі західноєвропейської літератури. Київ, 2001, 264 с.
7. Шевчук В. Дорога в тисячу років: роздуми, статті, есе. Київ, 1990. 411с.
8. Шевчук В. У череві апокаліптичного звіра: Історичні повісті та оповідання. Київ, 1995. 205 с.